

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME
ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ

П'ЯТА СЕКЦІЯ

**СПРАВА «ЯРЕМЕНКО ПРОТИ УКРАЇНИ (№ 2)»
(CASE OF YAREMENKO v. UKRAINE (№ 2))**

(Заява № 66338/09)

РІШЕННЯ

СТРАСБУРГ

30 квітня 2015 року

ОСТАТОЧНЕ

30/07/2015

Це рішення набуло статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції. Воно може підлягати редакційним виправленням.

У справі «Яременко проти України (№ 2)»

Європейський суд з прав людини (П'ята секція), засідаючи палатою, до складу якої увійшли:

Марк Віллігер (*Mark Villiger*), Голова,
Ангеліка Нуссбергер (*Angelika Nußberger*),
Боштьян М. Зупанчіч (*Boštjan M. Zupančič*)
Ганна Юдківська (*Ganna Yudkivska*),
Вінсент А. Де Гаetano (*Vincent A. De Gaetano*)
Хелена Єдерблум (*Helena Jäderblom*),
Алеш Пейхал (*Aleš Pejchal*), судді,

та Клаудія Вестердік (*Claudia Westerdiek*), Секретар секції,
після обговорення за зачиненими дверима 7 квітня 2015 року
постановляє таке рішення, що було ухвалено у той день:

ПРОЦЕДУРА

1. Справу було розпочато за заявою (№ 66338/09), яку 8 грудня 2009 року подав до Суду проти України на підставі статті 34 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) громадянин України, пан Олександр Володимирович Яременко (далі – заявник).

2. Інтереси заявника, якому було надано юридичну допомогу, представляв пан Бущенко А.П., юрист, який практикує у м. Харків. Уряд України (далі – Уряд) представляв його Уповноважений, на той час – пані В. Лутковська, з Міністерства юстиції України.

3. 21 вересня 2010 року Суд визнав заяву частково неприйнятною та вирішив повідомити Уряд про скаргу на стверджувану несправедливість перегляду судом справи заявника.

ФАКТИ**I. ОБСТАВИНИ СПРАВИ**

4. Заявник народився у 1976 році та наразі відбуває покарання у вигляді довічного позбавлення волі у Житомирській виправній колонії.

А. Події, що передували справі

1. Перше провадження у справі щодо заявника

5. У 2001 році щодо заявника було порушено кримінальну справу за двома епізодами умисного вбивства. Суд розглянув ці кримінальні провадження у першій справі заявника (див. рішення у справі «Яременко проти України» (*Yaremenko v. Ukraine*), заява № 32092/02, від 12 червня 2008 року). Загалом відповідні факти згаданого рішення можна викласти таким чином.

6. 27 січня 2001 року заявника було затримано за підозрою у вбивстві водія таксі, М., та вчиненні кількох інших злочинів у 2001 році (далі – злочини 2001 року). За клопотанням заявника його інтереси під час першого допиту, що відбувся того ж дня, представляв захисник О.Х.

7. 1 лютого 2001 року М., працівник Харківського райвідділу міліції м. Києва (далі – райвідділ міліції), у провадженні якого перебувала справа про вбивство водія таксі Х. влітку 1998 року, допитав заявника з метою встановлення його можливої участі у вчиненні цього злочину. Злочин було кваліфіковано як заподіяння особі тяжкого тілесного ушкодження, що спричинило її смерть, що не передбачало обов'язкової участі захисника. Як стверджує заявник, працівники міліції били його кийками по зап'ясткам і плечам та змусили письмово відмовитися від його права на правову допомогу і зізнатися, що він разом з С. вбив водія таксі Х. влітку 1998 року (далі – злочин 1998 року). Того ж дня кримінальну справу було направлено до Харківської районної прокуратури на тій підставі, що дії заявника можна кваліфікувати як умисне вбивство, а розслідування такого злочину належить до компетенції прокуратури.

8. 2 лютого 2001 року кримінальні справи щодо злочинів 1998 і 2001 років було об'єднано в одне провадження. Того ж дня заявник взяв участь у відтворенні обстановки і обставин події злочинів 2001 року під відеозапис. Відповідно до протоколу цієї слідчої дії, в якій взяли участь заявник, його захисник О.Х., двоє понятих, слідчий прокуратури Г. та працівник міліції М., який допитував заявника напередодні, заявник надав пояснення щодо злочинів 2001 року, але заперечив свою участь у вчиненні злочину 1998 року. Його захисник офіційно звернувся до органів влади із клопотанням призначити медичний огляд заявника. Це клопотання було передано слідчому прокуратури Г., який підтвердив його отримання, підписавши копію. Після проведення відтворення обстановки і обставин події заявник письмово відмовився від правової допомоги захисника О.Х. на тій підставі, що він перешкоджав йому зізнатися у вчиненні злочину 1998 року. Як стверджує заявник, хоча відмову датовано 2 лютого 2001

року, насправді він підписав її пізніше під примусом працівників міліції та слідчого у справі.

9. У невстановлену дату слідчий прокуратури Г. відповів захисникові О.Х., зазначивши, що його клопотання від 2 лютого 2001 року щодо проведення медичного огляду заявника не підлягає задоволенню, оскільки його було усунуто від участі у справі.

10. 7 лютого 2001 року заявник, інтереси якого представляв новопризначений захисник, К., взяв участь у відтворенні обстановки і обставин події злочину 1998 року під відеозапис, та зізнався у його вчиненні разом з С.

11. 8 лютого 2001 року захисник О.Х. подав прокуророві В. скаргу на те, що слідчий прокуратури Г. не відповів на його клопотання щодо проведення медичного огляду заявника, не дозволив йому відвідувати заявника і намагався примусити заявника подати клопотання про заміну захисника.

12. 9 лютого 2001 року захисника О.Х. було повідомлено про те, що його усунуто від участі у справі, і вручено йому відповідне рішення слідчого прокуратури від 2 лютого 2001 року. У рішенні, зокрема, було зазначено, що заявник зізнався у вчиненні злочину 1998 року, але згодом, за порадою захисника О.Х., заявив про свою невинуватість. Тому слідчий прокуратури вирішив усунути захисника О.Х. від участі у справі.

13. 9 лютого 2001 року заявникові, інтереси якого представляв уже інший захисник, Мі., було офіційно пред'явлено обвинувачення у вчиненні злочинів 1998 і 2001 років, надано обвинувальний висновок і допитано його в якості обвинуваченого.

14. 14 лютого захисник О.Х. подав прокуророві В. скаргу на постанову про усунення його від участі у справі і просив її скасувати. У відповідь 19 лютого 2001 року прокурор В. повідомив захисника О.Х., що усунення його від участі у справі було цілком обґрунтованим і відповідало вимогам статті 61 Кримінально-процесуального кодексу України. Він також зазначив, що, порадивши його клієнтові заявити про свою невинуватість і відмовитися від частини своїх попередніх зізнань, захисник порушив свої професійні обов'язки.

15. У листі до Генеральної прокуратури України (далі – ГПУ) від 4 березня 2001 року заявник скаржився, що працівники міліції та слідчий у справі примусили його письмово відмовитися від захисника О.Х.

16. 6 березня 2001 року захисник О.Х. подав до Київської міської прокуратури скаргу на усунення його від участі у справі. У листі від 13 квітня 2001 року прокуратура відповіла, що рішення про усунення захисника від участі у справі було обґрунтованим і, більше того, в матеріалах кримінальної справи була письмова відмова заявника від захисника.

17. 10 березня 2001 року заявник звернувся до слідчого прокуратури Г. з клопотанням, у якому просив замінити захисника Мі. на першого захисника у його справі, О.Х.

18. 24 квітня 2001 року Харківська районна прокуратура відповіла на лист заявника від 4 березня 2001 року. Прокуратура повідомила, що за його клопотанням захисника у справі було замінено, що захисника О.Х. було допущено до участі у справі і що у розслідуванні кримінальної справи щодо заявника прокуратура не встановила жодних порушень кримінально-процесуального законодавства.

19. 27 травня 2001 року заявник звернувся до слідчого прокуратури Г. з проханням провести очну ставку між ним та С., іншим обвинуваченим у справі, оскільки пред'явлені заявникові обвинувачення здебільшого ґрунтувалися на показах С.

20. 1 червня 2001 року слідчий прокуратури Г. у відповідь повідомив заявника, що очну ставку буде проведено після додаткового допиту С. та у випадку виявлення будь-яких розбіжностей у їх показах.

21. 8 червня 2001 року заявника було допитано у присутності його першого захисника О.Х. Він підтвердив усі свої покази стосовно злочинів 2001 року, які він надав під час допиту 27 січня 2001 року. Він також продовжував заявляти про свою невинуватість у вчиненні злочину 1998 року та пояснив, що працівники райвідділу міліції примусили його зізнатися у вчиненні цього злочину.

22. 24 червня 2001 року слідчий прокуратури Г. повідомив заявника, що його клопотання про проведення очної ставки відхилено, оскільки не було виявлено жодних розбіжностей між його показами та показами С.

23. 20 листопада 2001 року апеляційний суд м. Києва, діючи в якості суду першої інстанції, визнав заявника і С. винними у вчиненні злочинів 1998 і 2001 років і призначив їм покарання у вигляді довічного позбавлення волі. Інших трьох підсудних у цій справі також було засуджено до позбавлення волі строком від трьох до шести років. У своєму вирокі суд не зазначив факт усунення захисника від участі у цій справі. Суд також не взяв до уваги заперечення заявника і С. щодо їх участі у вчиненні злочину 1998 року з тих підстав, що надані ними під час досудового слідства визнавальні покази були докладними і послідовними.

24. 18 квітня 2002 року Верховний Суд України залишив вирок апеляційного суду без змін. У відповідь на скаргу заявника про порушення його права на захист Верховний Суд України у своєму рішенні від тієї ж дати зазначив, що докази порушення права на захист або будь-якого іншого істотного порушення кримінально-процесуального законодавства, які могли б служити підставою для скасування вироку апеляційного суду, відсутні. Верховний Суд

України також зазначив, що не виявив жодних доказів жорстокого поводження із заявником.

2. Перша справа заявника у провадженні Суду

25. 13 серпня 2002 року заявник подав до Суду заяву (№ 32092/02), в якій стверджував, що він зазнав жорстокого поводження під час перебування під вартою в міліції та що його скарги у зв'язку з цим не були належним чином розглянуті. Він також скаржився, що протягом частини провадження він був позбавлений юридичної допомоги за власним вибором, що його примусили надати визнавальні покази та що вищезазначені порушення призвели до несправедливого судового розгляду.

26. Ухвалою від 13 листопада 2007 року Суд визнав заяву прийнятною.

27. 12 червня 2008 року Суд встановив порушення статті 3, пункту 1 і підпункту «с» пункту 3 статті 6 Конвенції. Суд встановив, серед іншого, таке:

«67. Що стосується адекватності розслідування скарг заявника на погане поводження, Суд зазначає, що це розслідування мало серйозні недоліки. Суд, зокрема, бере до уваги той факт, що не було проведено вчасного та спеціального - за скаргами заявника щодо поганого поводження - медичного обстеження, незважаючи на офіційне звернення захисника заявника з таким клопотанням наступного дня після стверджуваних подій.

68. Суд нагадує, що за скаргою дружини заявника прокурор вирішив не порушувати кримінальну справу стосовно зазначених вище скарг. Матеріали справи не свідчать про те, що справді були проведені які-небудь слідчі дії, адже ані заявника, ані його дружину не допитували. У постанові прокурора від 28 лютого 2001 року містилася лише згадка про те, що під час допиту 9 лютого, тобто до звернення дружини заявника зі скаргою від 12 лютого, заявник заперечив наявність у нього будь-яких тілесних ушкоджень. Крім того, жодного із осіб, які, за твердженнями заявника, винні у порушенні його прав, допитано на той час не було. У зв'язку з цим Суд не може погодитися з твердженням Уряду, що інформація, яку надала дружина заявника в лютому 2001 року і яку надав сам заявник у березні 2001 року, мала надто загальний характер, і це не дало змоги ідентифікувати винних осіб. У своїй скарзі від 12 лютого дружина заявника посилалася на слідчого прокуратури Г. і працівників Харківського райвідділу міліції, прізвищ яких вона не зазначила. На думку Суду, цієї інформації було б достатньо для встановлення незалежним слідчим відповідних причетних осіб, якби до скарг заявника на погане поводження поставились серйозно.

69. Суд також зазначає, що розслідуванню за скаргами заявника на жорстоке поводження бракувало необхідної незалежності та об'єктивності. Перший допит заявника стосовно його скарг на жорстоке поводження проводив слідчий прокуратури Г., якого дружина заявника у своїй скарзі від 12 лютого чітко вказала серед тих, хто чинив тиск на її чоловіка. Більше того, у своїй постанові про відмову в порушенні кримінальної справи за скаргою на жорстоке поводження прокурор В., який очолював Харківську міжрайонну прокуратуру, навіть не згадав слідчого прокуратури Г., який працював у тій самій

міжрайонній прокуратурі. До того ж, коли заявник назвав прізвища інших ймовірних злочинців, які працювали у Харківському райвідділі міліції, їх допитав слідчий прокуратури Г., який, як стверджувалося, був їх співником.

...

78. Хоч Уряд і стверджував, що право заявника зберігати мовчання гарантувалося національним законом, Суд бере до уваги той факт, що слідчий відсторонив захисника заявника від справи після того, як захисник порадив своєму клієнтові мовчати і не свідчити проти себе. Ця підстава чітко зазначена в постанові слідчого. Вона також двічі згадується прокурорами в їхніх листах у відповідь на скарги захисника О.Х. В одному з цих листів (від 19 лютого) також вказувалося на те, що захисник, порадивши клієнтові заявити про свою невинуватість і відмовитися від частини своїх попередніх зізнань, порушив норми професійної етики.

79. До того ж Суд вважає дивовижним той факт, що через два роки після подій заявник і С. дали досить докладні показання, які, на думку слідчого, не містили ніяких розбіжностей або суперечливих моментів. Такий ступінь узгодженості між показаннями заявника і співобвинуваченого в його справі дають підстави для підозри, що їхні пояснення було ретельно скоординовано. Проте національні суди вважали такі детальні показання незаперечним доказом їхньої достовірності і використали їх як підставу для визнання заявника винним у вчиненні злочину 1998 року, незважаючи на те, що він давав свої показання за відсутності захисника і відмовився від них одразу після того, як з'явився захисник, вибраний на його власний розсуд, а також на те, що ці показання не підтверджувалися жодними іншими матеріалами. За таких обставин існують серйозні підстави припускати, що ці підписані заявником показання були здобуті всупереч його волі.

80. Зважаючи на наведене вище, а також на той факт, що адекватного розслідування тверджень заявника про отримання його показань незаконними методами проведено не було (див. пункти 67-70), Суд доходить висновку, що використання таких показань на судовому розгляді порушило право заявника на мовчання та право не свідчити проти себе.

...

86. Суд зауважує, що у справі, яка розглядається, рішення про визнання заявника винним у вчиненні злочину 1998 року ґрунтувалося головним чином на його зізнанні, яке слідчі здобули за відсутності захисника і від якого заявник відмовився вже наступного дня і відмовлявся згодом, починаючи з березня 2001 року.

87. Суд також висловлює занепокоєння щодо обставин, за яких відбувався перший допит заявника стосовно злочину 1998 року. Як видно з відповідних положень Кримінально-процесуального кодексу (1001-05, 1002-05, 1003-05), наведених у розділі цього рішення "Відповідне національне законодавство та практика", існує вичерпний перелік ситуацій, у яких забезпечення підозрюваному юридичного представництва є обов'язковим. Одна з підстав для забезпечення представництва в обов'язковому порядку є серйозність злочину, у вчиненні якого підозрюється відповідна особа, і, отже, ймовірність призначення їй покарання у вигляді довічного позбавлення волі. У цій справі правоохоронні органи, здійснюючи розслідування за фактом насильницької смерті особи, порушили кримінальну справу за фактом заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, які спричинили смерть, а не за фактом вбивства. Перша

кваліфікація стосувалась менш тяжкого злочину і тому не вимагала обов'язкового забезпечення юридичного представництва підозрюваного. негайно після отримання зізнання у вчиненні злочину кваліфікацію змінили на вбивство, у вчиненні якого пред'явили обвинувачення заявникові.

88. Суд вражений тим фактом, що внаслідок заходів, до яких вдалися органи влади, заявник не зміг скористатися перевагами обов'язкового представництва і опинився в ситуації, в якій, як він стверджував, його примусили відмовитися від свого права на захисника та свідчити проти себе. При цьому слід нагадати, що заявник мав захисника в іншому на той час триваючому проти нього кримінальному провадженні, але все-таки відмовився від свого права мати представника під час допиту стосовно іншого злочину. Ці обставини дають вагомі підстави припускати існування певної прихованої мети в попередній кваліфікації злочину. Той факт, що зізнання у вчиненні злочину було отримано від заявника за відсутності захисника, і те, що заявник одразу відмовився від свого зізнання, коли захисник вже був присутній, свідчать про уразливість його становища та реальну потребу у відповідній юридичній допомозі, якої його фактично позбавили 1 лютого 2001 року завдяки тому способу, в який слідчий райвідділу міліції застосував свої дискреційні повноваження стосовно кваліфікації розслідуваного злочину.

89. Що стосується усунення захисника О.Х. від справи 2 лютого 2001 року, то аргумент Уряду про те, що це було зроблено виключно у відповідь на клопотання заявника, навряд чи видається таким, що заслуговує на довіру, оскільки про це в самій постанові про усунення його від участі у справі не згадується, а у відповідних листах прокурорів клопотання заявника згадується лише як додаткова підстава.

90. Суд зауважує: той факт, що кожен із двох інших захисників, які представляли заявника, бачив його лише один раз і тільки під час допиту і що до допиту ніхто з них із заявником не бачився, найімовірніше свідчить про символічний характер їхніх послуг. Суд вважає, що спосіб, у який захисника усунули від участі у справі, та підстави, якими було пояснено це рішення, а також у зв'язку зі стверджуваною відсутністю юридичних підстав для такого заходу, викликають серйозні сумніви щодо справедливості всього провадження у цій справі. Суд бере до уваги й той факт, що захисникові дозволили повернутися до участі у справі в червні 2001 року без будь-якого натяку на те, що стверджуваних підстав для його усунення вже не існує.»

Рішення Суду набуло статусу остаточного 12 вересня 2008 року.

В. Перегляд справи

28. Рішення Суду та можливість нового судового розгляду справи заявника привернули до себе увагу засобів масової інформації в Україні. У повідомленнях було зазначено, серед іншого, що інший підсудний у справі заявника, С., помер кількома роками раніше під час відбування покарання.

29. 30 грудня 2008 року заявник подав до Верховного Суду України клопотання про перегляд його кримінальної справи у порядку виключного провадження на підставі частини 4 статті 400 Кримінально-процесуального кодексу України та статті 10 Закону

України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» (див. пункти 34 і 36). Клопотання ґрунтувалось на рішенні Суду від 12 червня 2008 року (що наводилося вище), в якому було встановлено порушення статей 3 і 6 Конвенції. Заявник також просив забезпечити його присутність під час розгляду його клопотання.

30. Заступник Генерального прокурора України також подав до Верховного Суду України подання про перегляд справи заявника. Він просив суд виключити первинні визнавальні покази заявника щодо вчиненого у 1998 році вбивства з переліку доказів та стверджував, що решта вироку була законною та обґрунтованою. Як стверджує заявник, його захисник Б. дізнався про зміст подання тільки під час судового засідання.

31. 31 липня 2009 року Верховний Суд України розглянув справу за відсутності заявника, але у присутності його захисника і прокурора. Верховний Суд України частково задовольнив клопотання заявника та повністю задовольнив подання прокурора. Верховний Суд України зазначив, що національні суди, визнавши заявника винним у вчиненні злочину 1998 року, покладались на його визнавальні покази від 1 лютого 2001 року та на протокол його допиту від 2 лютого 2001 року. Верховний Суд України також зазначив, що Європейський суд з прав людини встановив порушення прав заявника, гарантованих пунктом 1 і підпунктом «с» пункту 3 статті 6 Конвенції, а саме його права на захист, оскільки він визнав перед працівниками міліції свою вину та надав письмові визнавальні покази про вчинення злочину у 1998 році за відсутності захисника. Верховний Суд України постановив:

«При перегляді даної справи судді на спільному засіданні дійшли висновку, що явка з повинною і показання Яременка О.В. під час допиту як підозрюваного по епізоду вбивства Х. не можуть вважатися допустимими доказами, що підтверджують винуватість Яременка О.В. по цьому епізоду, оскільки вони були одержані з порушенням вимог кримінально-процесуального закону.

За таких обставин вони підлягають виключенню з переліку доказів обвинувачення Яременка О.В. по цьому епізоду злочинних дій.

Разом з тим, виключення цих доказів із судових рішень істотно не впливає на правильність висновку суду про доведеність винуватості Яременка О.В. за епізодом вбивства Х., оскільки в матеріалах справи є інші докази, які підтверджують його винуватість у цьому злочині.»

32. Далі Верховний Суд України перелічив решту доказів, які доводили вину заявника, а саме визнавальні покази, які він і С. надали під час відтворення обстановки і обставин події та під час наступних допитів за участю захисників, а також кейс з набором ключів, який за показами свідків належав Х., та який С. залишив у 1998 році у свого знайомого Д. Верховний Суд України також зазначив, що визнавальні покази, надані заявником і С., узгоджуються з висновками судових

експертиз щодо обставин вбивства Х. Насамкінець, Верховний Суд України зазначив, що твердження заявника про те, що перевірку за фактами стверджуваного жорстокого з ним поводження проведено неналежним чином, не відповідають матеріалам справи та що докази будь-якого тиску на заявника з метою змусити його визнати свою вину у вчиненні злочину відсутні. Верховний Суд України дійшов висновку про відсутність істотних порушень кримінально-процесуального законодавства, які б були підставою для скасування вироку у справі заявника.

33. Листом від 3 вересня 2009 року ухвалу Верховного Суду України було надіслано представнику заявника.

II. ВІДПОВІДНІ НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО І ПРАКТИКА

A. Кримінально-процесуальний кодекс України 1960 року (чинний на час подій)

34. У відповідних положеннях зазначено таке:

Стаття 370

Істотні порушення вимог кримінально-процесуального закону

«1. Істотним порушенням вимог кримінально-процесуального закону є такі порушення вимог цього Кодексу, які перешкодили чи могли перешкодити суду повно та всебічно розглянути справу і постановити законний, обґрунтований і справедливий вирок чи постанову...»

Стаття 395

Обсяг перевірки справи касаційним судом

«Касаційний суд перевіряє законність та обґрунтованість судового рішення за наявними в справі і додатково поданими матеріалами в тій частині, в якій воно було оскаржене...»

Стаття 396

Результати розгляду справи судом касаційної інстанції

«У результаті касаційного розгляду справи суд приймає одне з таких рішень:

- 1) залишає вирок, постанову чи ухвалу без зміни, а касаційні скарги чи подання - без задоволення;
- 2) скасовує вирок, постанову чи ухвалу і направляє справу на нове розслідування або новий судовий або апеляційний розгляд;
- 3) скасовує вирок, постанову чи ухвалу і закриває справу;
- 4) змінює вирок, постанову чи ухвалу.»

Стаття 398

Підстави для скасування або зміни вироку, ухвали чи постанови

«Підставами для скасування або зміни вироку, ухвали, постанови є:

- 1) істотне порушення кримінально-процесуального закону;
- 2) неправильне застосування кримінального закону;
- 3) невідповідність призначеного покарання тяжкості злочину ...»

Стаття 400⁴**Підстави для перегляду судових рішень в порядку виключного провадження**

«Підставами для перегляду судових рішень, що набрали законної сили, в порядку виключного провадження є:

- 1) нововиявлені обставини;
- 2) неправильне застосування кримінального закону та істотне порушення вимог кримінально-процесуального закону, які істотно вплинули на правильність судового рішення...»

Стаття 400¹⁰

«... Подання суддів про судовий розгляд клопотання щодо перегляду судового рішення з підстав, передбачених пунктом 2 частини першої статті 400⁴ цього Кодексу, розглядається... у касаційному порядку. ...»

В. Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 року (у редакції від 12 лютого 2015 року)

35. У відповідній статті Кодексу зазначено таке:

Стаття 445**Підстави для перегляду судових рішень Верховним Судом України**

“1. Підставами для перегляду судових рішень Верховним Судом України, що набрали законної сили, є:

...

- 2) встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом.»

С. Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» 2006 року

36. Стаття 10 Закону передбачає вжиття додаткових заходів індивідуального характеру, необхідних для виконання рішень Суду, зокрема повторний розгляд справи судом, включаючи відновлення провадження у справі.

ПРАВО

I. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 6 КОНВЕНЦІЇ

37. Заявник скаржився за пунктом 1 статті 6 Конвенції, що Верховний Суд України замість того, щоб направити справу на новий розгляд до суду першої інстанції, оцінив факти і докази у його справі, незважаючи на те, що не мав для цього повноважень. Заявник також скаржився за тим самим положенням, що його право не свідчити проти себе та його право на захист знову було порушено, оскільки Верховний Суд України виключив з переліку доказів їх частину, отриману у порушення цих прав, але посилався на решту доказів, отриманих у такий же спосіб. Заявник також скаржився за підпунктами «а» - «d» пункту 3 статті 6 Конвенції, що перегляд справи було проведено за його відсутності, що він не мав належних можливостей для підготовки свого захисту, оскільки його не було повідомлено про докази, на які обвинувачення збиралося посилатися у разі виключення його визнавальних показів з переліку первинних доказів, та що виключення деяких доказів з матеріалів його справи змінило ситуацію настільки, що вимагалось повторне опитування свідків, чого зроблено не було. У відповідних положеннях статті 6 Конвенції зазначено таке:

«1. Кожен має право на справедливий... розгляд його справи... судом,... який... встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення. ...

....

3. Кожний обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має щонайменше такі права:

(а) бути негайно і детально поінформованим зрозумілою для нього мовою про характер і причини обвинувачення, висунутого проти нього;

(b) мати час і можливості, необхідні для підготовки свого захисту;

(с) захищати себе особисто чи використовувати юридичну допомогу захисника, вибраного на власний розсуд, або – за браком достатніх коштів для оплати юридичної допомоги захисника – одержувати таку допомогу безоплатно, коли цього вимагають інтереси правосуддя;

(d) допитувати свідків обвинувачення або вимагати, щоб їх допитали, а також вимагати виклику й допиту свідків захисту на тих самих умовах, що й свідків обвинувачення...»

А. Прийнятність

1. Застосовність статті 6 Конвенції

(а) Доводи сторін

(i) Уряд

38. Уряд вважав скарги заявника несумісними з положеннями Конвенції з огляду на обставини, пов'язані з предметом розгляду (*ratione materiae*). Уряд доводив, що після рішення Суду від 12 червня 2008 року у справі заявника Верховний Суд України не скасував первинний вирок та не розпочав новий розгляд кримінальної справи щодо нього, але підтвердив попередні висновки національних судів про доведеність його винуватості.

39. Уряд доводив, що ця заява здебільшого ґрунтувалась на твердженнях заявника про порушення його прав, гарантованих статтею 6 Конвенції, під час провадження у Верховному Суді України. Уряд також доводив, що хоча заявник лише одного разу зазначив, що рішення Верховного Суду України не розпочинати новий розгляд кримінальної справи щодо нього позбавило його можливості отримати на підставі рішення Суду від 12 червня 2008 року відновлення юридичного стану, який заявник мав до порушення Конвенції (*restitutio in integrum*), ця остання скарга була вирішальною для висновку Уряду про те, що заява несумісна з положеннями Конвенції з огляду на обставини, пов'язані з предметом розгляду (*ratione materiae*). Зокрема, тоді як скарги заявника здебільшого були сформульовані з посиланням на статтю 6 Конвенції, з обставин справи вбачається, що провадження, в рамках якого він клопотав про перегляд вироку національного суду про визнання його винним в умисному вбивстві Х., походило з первинного провадження, результатом якого стало засудження заявника, що згодом Суд визнав несправедливим. Отже, на думку Уряду, обставини цієї справи мають оцінюватися в контексті дотримання державою пункту 1 статті 46 Конвенції, який покладає на державу-учасницю Конвенції обов'язок виконувати остаточні рішення Європейського суду з прав людини, і така оцінка є прерогативою Комітету міністрів.

40. Уряд посилався на практику Суду, за якою безуспішні спроби заявників домогтися відновлення провадження у справах, в яких Суд попередньо встановив порушення Конвенції, визнавалися неприйнятними (див. ухвали щодо прийнятності у справах «Лайонз та інші проти Сполученого Королівства» (*Lyons and Others v. the United Kingdom*), заява № 15227/03, ECHR 2003-IX, та «Штек-Ріш та інші проти Ліхтенштейну» (*Steck-Risch and Others v. Liechtenstein*), заява № 29061/08, від 11 травня 2010 року). Уряд повторно зазначив, що

Конвенція не надає Суду повноважень зобов'язувати державу переглянути справу чи скасувати вирок (див. рішення у справі «Саїді проти Франції» (*Saïdi v. France*, від 20 вересня 1993 року, п. 47, Series A № 261-C). Уряд наполягав, що обставини цієї справи мають оцінюватися виключно в контексті дотримання державою пункту 1 статті 46 Конвенції та що саме Комітет міністрів у своїй резолюції має вирішити, чи може провадження у Верховному Суді України вважатися достатнім заходом, вжитим державою для виконання свого зобов'язання за пунктом 1 статті 46 Конвенції.

41. Уряд також стверджував, посилаючись на рішення Великої палати у справі «“Verein gegen Tierfabriken Schweiz (VgT)” проти Швейцарії (№ 2)» ((*Verein gegen Tierfabriken Schweiz (VgT) v. Switzerland (№ 2)* [ВП], заява № 32772/02, ECHR 2009), що Суд вже доходив висновку, що він може розглядати відповідну «нову інформацію» у контексті повторної заяви. У зв'язку з цим Уряд доводив, що, як було встановлено Судом, відмова національних судів скасувати вирок та призначити новий судовий розгляд не призводить до нового порушення статті 6 Конвенції (див. вищенаведені ухвали щодо прийнятності у справах «Лайонз та інші проти Сполученого Королівства» (*Lyons and Others v. the United Kingdom*), та «Штек-Ріш та інші проти Ліхтенштейну» (*Steck-Risch and Others v. Liechtenstein*)).

42. З огляду на вищенаведену практику Суду Уряд заперечував наявність « нової інформації » у цій заяві. Уряд стверджував, що провадження у Верховному Суді України не стосувалося жодного нового обвинувачення щодо заявника у вчиненні злочину, а стосувалося тієї ж особи, тих же фактів та того ж первинного провадження, несправедливість якого була встановлена Судом. Погодившись із висновком Суду про те, що покладення в основу визнання заявника винним у вбивстві Х. визнавальних показів, отриманих у порушення його права на захист, становило порушення права заявника на справедливий судовий розгляд, Верховний Суд України встановив, що визнавальні покази, отримані слідчим за відсутності захисника, не можна вважати допустимим доказом для підтвердження його вини. У результаті Верховний Суд України виключив цей доказ, на який національні суди посилалися впродовж первинного провадження, з переліку доказів вини заявника у вбивстві Х. Приймаючи рішення про відмову у перегляді справи, Верховний Суд України встановив, що решти доказів достатньо, щоб вважати висновки національних судів про доведеність вини заявника у первинному провадженні обґрунтованими. У зв'язку з цим Уряд підкреслював, що Верховний Суд України діяв у межах його компетенції та відповідно до національного законодавства, зокрема статей 396 та 398 Кримінально-процесуального кодексу України (див. пункт 34).

43. Уряд повторно зазначив, що Верховний Суд України скоротив перелік доказів, зібраних під час первинного провадження, і не додавав жодних нових доказів, а також не змінював доказів, що залишилися. Отже, нової інформації або нових підстав, які б могли призвести до нових порушень положень Конвенції, не було. Уряд не погодився з твердженнями заявника, що Верховний Суд України здійснив повторну оцінку існуючих доказів. Уряд вважав, що висновок Верховного Суду України про правильність первинних висновків національних судів щодо вини заявника не міг в принципі бути результатом дії, яку заявник називав «повторною оцінкою доказів». Уряд стверджував, що згідно з принципами процесуального права дії, спрямовані на «оцінку доказів», включають в себе перевірку того, чи є докази належними, допустимими, достовірними та достатніми. Тому Уряд наполягав, що у цій справі оцінку доказів було здійснено під час первинного провадження, коли національні суди оцінили докази, допитавши під час судових засідань свідків, вивчивши відповідні документи та речові докази, проаналізувавши заперечення сторін провадження щодо конкретних доказів, а також зіставивши їх один з одним. Результатом цього розгляду стали висновки, що були предметом касаційного провадження на національному рівні, а згодом – провадження у Суді.

44. На думку Уряду, порушення гарантій права на справедливий суд за статтею 6 Конвенції могло статися лише під час здійснення повної оцінки доказів в контексті їх належності, допустимості, достовірності та достатності. Однак Верховний Суд України оцінював решту доказів лише з огляду на їх достатність, а така оцінка не може призвести до порушення процесуальних аспектів, пов'язаних з відповідальністю держави за порушення прав заявника, гарантованих статтею 6 Конвенції. Уряд стверджував, що якби Верховний Суд України визнав решту доказів недостатніми для ухвалення правильного рішення, він безсумнівно направив би справу на новий розгляд. Уряд наполягав, що «нова інформація» або «нові підстави», здатні призвести до нового порушення положень Конвенції, могли виникнути лише під час нового розгляду справи, тобто у процесі вивчення доказів з точки зору їх належності, допустимості, достовірності та достатності.

45. Уряд доводив, що оскільки решта доказів, яку Верховний Суд України визнав достатньою для залишення вироку щодо заявника без змін, включала в себе лише докази, які оцінювалися під час первинного провадження, у заявника не було підстав скаржитися, що Верховний Суд України порушив його право на ефективну підготовку свого захисту у зв'язку зі стверджуваними «новими обвинуваченнями» і що, не направивши справу на новий розгляд, Верховний Суд України порушив його право на повторний допит свідків. Згідно з Урядом, у

заявника не було підстав стверджувати, що новий судовий розгляд міг призвести до зміни суті та переліку доказів, що залишилися після провадження у Верховному Суді України. Уряд також стверджував, що встановлення Судом порушення процесуальних прав заявника при збиранні доказів під час первинного провадження стосувалися деяких доказів, але не усіх (див. рішення у справі «Яременко проти України» (*Yaremenko v. Ukraine*), заява № 32092/02, п. 86, від 12 червня 2008 року). На підтвердження свого останнього аргументу Уряд посилався на зауваження заступника Голови палати у кримінальних справах Апеляційного суду Англії та Уельсу, лорда-судді Роуза у вищенаведеному рішенні у справі «Лайонз та інші проти Сполученого Королівства» (*Lyons and Others v. United Kingdom*) про те, що «поняття відновлення настільки, наскільки це можливо, попереднього юридичного стану, який існував до порушення, є дещо нечітким, особливо коли оскарження стосується використання деяких, а не всіх доказів, розглянутих в судовому провадженні».

46. Уряд дійшов висновку, що провадження у Верховному Суді України не призвело до появи «нової інформації» або «нових підстав», що могли б спричинити нове порушення положень Конвенції. Тому Уряд вважав скарги заявника за статтею 6 Конвенції такими, що не відповідають предмету розгляду (*ratione materiae*) відповідно до положень Конвенції

(ii) Заявник

47. Заявник доводив, що рішення у справах «Лайонз та інші проти Сполученого Королівства» (*Lyons and Others v. the United Kingdom*,) та «Штек-Ріш та інші проти Ліхтенштейну» (*Steck-Risch and Others v. Liechtenstein*), на які посилався Уряд, стосуються безуспішних клопотань про відновлення провадження і що після розгляду цих клопотань попередні вироки, щодо яких було подано скарги, залишилися без змін. Його справа є іншою. Хоча Верховний Суд України відмовив у перегляді справи, він взяв до уваги рішення Суду, виключив посилання на визнавальні покази заявника з переліку доказів та здійснив повторну оцінку доказів у справі. Верховний Суд України визнав решту доказів достатніми для висновку, що заявник є винним у вчиненні вбивства. На думку заявника, ці висновки відрізняють його справу від тих, у яких Суд визнав статтю 6 Конвенції неприйнятною.

48. Заявник посилався на рішення Суду у справі «“Verein gegen Tierfabriken Schweiz (VgT)” проти Швейцарії» (*Verein gegen Tierfabriken Schweiz (VgT v. Switzerland)*), у якій Суд дійшов висновку, що він може розглядати скаргу на те, що новий розгляд справи на національному рівні з метою виконання одного з його рішень призвів до нового порушення Конвенції (див. рішення у справі «“Verein gegen Tierfabriken Schweiz (VgT)” проти Швейцарії (№ 2)» (*Verein gegen*

Tierfabriken Schweiz (VgT v. Switzerland (№ 2)) [ВП], заява № 32772/02, п. 62, ECHR 2009).

49. На думку заявника, ключове питання у цій справі полягає не у тому, чи провадження у Верховному Суді України було обумовлене попереднім рішенням Суду, а у тому, чи було це провадження «встановленням обґрунтованості висунутого проти нього кримінального обвинувачення». Він не погоджувався із твердженнями Уряду про те, що зазначене провадження не стосувалося нового «кримінального обвинувачення», висунутого проти нього. Він звернув увагу на те, що Верховний Суд України не просто залишив його клопотання без задоволення та відмовив у скасуванні попередніх рішень у його справі, а частково задовольнив його клопотання та змінив первинний вирок (див. пункти 31 та 32). Заявник стверджував, що будь-яка зміна вироку безпосередньо включає у себе три етапи: скасування зазначених висновків, вироблення нових висновків та заміна скасованих висновків новими. Змінюючи вирок, Верховний Суд України не може уникнути цих кроків. Заявник стверджував, що якщо висновки судів першої та апеляційної інстанцій було скасовано, виникає нове «обвинувачення, висунуте проти нього». Він посилався на практику Суду, згідно з якою зміна підстав для обвинувачення, що включали в себе матеріальні факти, які стверджувалися щодо особи і які лягли в основу обвинувачення, вважалася зміною обвинувачення щодо особи.

50. Заявник також доводив, що у Суду існує послідовний підхід до ситуацій, у яких вимогу щодо перегляду справи було задоволено і це призвело до зміни національними судами вироків, стосовно яких подано скарги. Заявник посилався на рішення у справі «Ваньян проти Росії» (*Vanyan v. Russia*), у якому Суд постановив, що нове провадження після прийняття до розгляду заяви про перегляд справи можна вважати провадженням щодо встановлення обґрунтованості кримінального обвинувачення (див. рішення у справі «Ваньян проти Росії» (*Vanyan v. Russia*), заява № 53203/99, п. 56, від 15 грудня 2005 року). Заявник також доводив, що у справі «Алексєєнко проти Росії» (*Alekseyenko v. Russia*), у якій Голова Верховного Суду Російської Федерації розпочав перегляд у порядку здійснення нагляду, відновив провадження у кримінальній справі щодо заявника та частково змінив рішення у справі, Суд дійшов висновку, що такий перегляд в частині внесених до рішення змін стосувався встановлення обґрунтованості висунутого проти заявника кримінального обвинувачення і, відповідно, стаття 6 Конвенції була застосовною в її кримінальному аспекті (див. рішення у справі «Алексєєнко проти Росії» (*Alekseyenko v. Russia*), заява № 74266/01, пп. 56 та 57, від 8 січня 2009 року). Суд також визнав статтю 6 Конвенції застосовною до перегляду у порядку нагляду у справі проти Вірменії (див. рішення у справі «Степанян

проти Вірменії» (*Stepanyan v. Armenia*), заява № 45081/04, пп. 31 та 32, від 27 жовтня 2009 року). Заявник стверджував, що істотної різниці між його справою та вищенаведеними справами щодо перегляду у порядку нагляду не було, оскільки Верховний Суд України також розглядав його заяву про перегляд у порядку виключного провадження, переглянув його справу та змінив попередні рішення.

51. Що стосується аргументу Уряду про те, що Верховний Суд України не здійснював повторну оцінку доказів у справі, заявник стверджував, що неможливо оцінити «достатність» доказів за відсутності інших елементів оцінювання, вказаних Урядом (див. пункт 43). Заявник стверджував, що виключення одного доказу, особливо ключового, як у цій справі, впливає і на доказову базу в цілому, і на окремі її частини, а отже неможливо встановити достатність решти доказів, не здійснивши їх нову оцінку за критеріями «належності», «допустимості», «достовірності» та «достатності». Заявник не погодився з доводами Уряду про те, що доказова база складалася з окремо оцінених доказів і що їх вага та значимість не змінилася після того, як деякі з них було виключено. В якості прикладу він наводив висновки Суду у рішенні від 12 червня 2008 року щодо показів, наданих ним та іншим обвинуваченим, у яких Суд зазначив, що національні суди сприйняли високий ступінь узгодженості між показами заявника та іншого обвинуваченого як незаперечний доказ їх достовірності і використали як підставу для визнання заявника винним у вчиненні злочину 1998 року (див. рішення у справі «Яременко проти України» (*Yaremenko v. Ukraine*), заява № 32092/02, п. 79, від 12 червня 2008 року). Тому заявник стверджував, що його покази були одним із головних елементів, що встановлювали правдивість показів іншого обвинуваченого. Таким чином, виключення його показів Верховним Судом України безпосередньо вплинуло на правдивість або, як зазначив Уряд, достовірність показів іншого обвинуваченого, оскільки національні суди встановили, що ці покази, зважаючи на їх взаємну узгодженість, підтверджують одне одного. Проте Верховний Суд України, виключивши покази заявника, а отже поставивши під сумнів правдивість показів іншого обвинуваченого, посилався на останні як на одну з підстав для його висновку, що решта доказів була достатньою для встановлення вини заявника.

(b) Оцінка Суду

52. Перш за все, Суд повторно зазначає, що згідно з його усталеною практикою пункт 1 статті 6 Конвенції не гарантує право на відновлення провадження (див., серед іншого, ухвалу щодо прийнятності у справі «Завадзький проти Польщі» (*Zawadzki v. Poland*), заява № 34158/96, від 6 липня 1999 року, та рішення у справі «Саблон проти Бельгії» (*Sablon v. Belgium*), заява № 36445/97, п. 86, від

10 квітня 2001 року) та зазвичай не є застосовною до скарг щодо відновлення в екстраординарному порядку провадження у завершених судових справах, якщо тільки природа, обсяги та специфічні риси провадження щодо певної скарги у відповідній правовій системі не є такими, що провадження за такою скаргою охоплюватиметься сферою застосування пункту 1 статті 6 Конвенції та гарантіями щодо справедливого суду, якими він наділяє сторони провадження (див. рішення у справі «Бочан проти України (№ 2)» (*Bochan v. Ukraine* (№ 2)) [ВП]), заява № 22251/08, п. 50, від 5 лютого 2015 року).

53. По-друге, роль Комітету міністрів, яка згідно з пунктом 2 статті 46 Конвенції полягає у здійсненні нагляду за виконанням рішень Суду, не означає, що вжиті державою-відповідачем заходи для виконання винесеного Судом рішення не можуть порушити нове питання, яке не розглядалось у рішенні Суду і, отже, може становити предмет нової заяви до Суду (див., серед іншого, рішення у справах «Мегемі проти Франції (№ 2)» (*Mehemi v. France* (№ 2)), заява № 53470/99, п. 43, ECHR 2003 -IV, та «“Verein gegen Tierfabriken Schweiz (VgT)” проти Швейцарії (№ 2)» (*Verein gegen Tierfabriken Schweiz (VgT) v. Switzerland* (№ 2)) [ВП]), заява № 32772/02, п. 62, ECHR 2009). У цьому контексті було зроблено посилання на критерії, встановлені практикою Суду щодо підпункту «b» пункту 2 статті 35 Конвенції, згідно з яким заява визнається неприйнятною, якщо вона «за своєю суттю є ідентичною до заяви, що вже була розглянута Судом ... і якщо вона не містить нових фактів у справі» (див. вищенаведене рішення у справі «“Verein gegen Tierfabriken Schweiz (VgT)” проти Швейцарії (№ 2)» (*Verein gegen Tierfabriken Schweiz (VgT) v. Switzerland* (№ 2), п. 63).

54. Тому Суд має спочатку з'ясувати, чи містить ця заява відповідну нову інформацію, що може свідчити про нове порушення пункту 1 статті 6 Конвенції і яку Суд уповноважений розглядати з огляду на обставини, пов'язані з предметом спору (*ratione materiae*), чи вона стосується лише виконання рішення за попередньою заявою і не наводить жодних нових фактів.

55. Суд зазначає, що своєю ухвалою від 31 липня 2009 року Верховний Суд України частково задовольнив заяву про перегляд справи, подану заявником, та повністю задовольнив аналогічне подання прокуратури. У результаті він виключив деякі докази зі справи заявника та дійшов висновку, що решти доказів достатньо для доведення його вини. Верховний Суд України сам зазначив, що він дійшов цих висновків «при перегляді даної справи» (див. пункти 31 та 32). З огляду на ці факти неможна стверджувати, як пропонував Уряд, що ухвалою Верховного Суду України було лише відмовлено у перегляді справи. Цей перегляд справи Верховним Судом України також не можна вважати простою зміною тексту первинного вироку на

виконання рішення Суду. Більше того, Верховний Суд України здійснив доволі критичну оцінку висновків Суду у попередній справі заявника (наведених у пункті 27), прийнявши лише один з висновків Суду за підпунктом «с» пункту 3 статті 6 Конвенції (див. пункт 31) та не погодившись, прямо або непрямо, з рештою висновків (див. пункт 32). Суд нагадує, що у своїй ухвалі щодо часткової прийнятності цієї справи Суд стверджував, що незгода з його висновками стосовно відсутності ефективності розслідування за скаргами заявника на жорстоке поводження була скоріше питанням нагляду за виконанням рішень, здійснюваного Комітетом міністрів (див. ухвалу щодо часткової прийнятності у справі «Яременко проти України (II)» (*Yaremenko v. Ukraine (II)*), заява № 66338/09, від 21 вересня 2010 року).

56. Суд звертає увагу на те, що стаття 6 Конвенції застосовується до провадження, в якому особа обвинувачується у вчиненні злочину, доки не буде остаточно встановлено обґрунтованість цього обвинувачення. Нове провадження після прийняття до розгляду заяви про перегляд справи може вважатися таким, що стосується встановлення обґрунтованості кримінального обвинувачення (див. рішення у справі «Ваньян проти Росії» (*Vanyan v. Russia*), заява № 53203/99, п. 56, від 15 грудня 2005 року, з подальшими посиланнями). Суд вважає, що оскільки Верховний Суд України виключив визнавальні покази, надані заявником за відсутності захисника, з переліку доказів на підставі попереднього рішення Суду, а також повторно оцінив решту доказів і дійшов висновку, що вирок щодо заявника залишається у силі, він, таким чином, здійснив новий розгляд справи заявника. Правове становище, у якому опинився заявник, є схожим на становище заявниці у справі «Бочан проти України (№ 2)» (*Bochan v. Ukraine (№ 2)*). У згаданій справі Суд дійшов висновку, що стаття 6 Конвенції є застосовною з огляду на те, що Верховний Суд України здійснив «повторний розгляд» вимог заявниці на нових підставах, пов'язаних з його тлумаченням рішення Суду, хоча й вирішив не змінювати результат провадження та, зокрема, не призначати новий розгляд справи нижчестоящим судом (див. наведене вище рішення у справі «Бочан проти України (№ 2)» (*Bochan v. Ukraine (№ 2)*) [ВП], п. 54). Таким чином, зазначене провадження стосувалося встановлення обґрунтованості вини заявника у вчиненні кримінального правопорушення у розумінні статті 6 Конвенції. Такий перегляд становить відповідну нову інформацію у контексті нової заяви, яку Суд може розглянути. Отже, заперечення Уряду щодо невідповідності критерію предмету розгляду (*ratione materiae*) мають бути відхилені.

2. Інші питання щодо прийнятності

57. Суд зазначає, що ця частина заяви не є явно необґрунтованою у розумінні підпункту «а» пункту 3 статті 35 Конвенції. Суд також зазначає, що вона не є неприйнятною з будь-яких інших підстав. Отже, вона має бути визнана прийнятною.

В. Суть

1. Доводи сторін

58. Заявник доводив, що Верховний Суд України фактично переглянув його справу, незважаючи на те, що у порядку виключного провадження, передбаченого статтею 400⁴ Кримінально-процесуального кодексу України, не мав на це повноважень. Він неодноразово наголошував, що достатність доказів не може оцінюватися окремо і вимагає їх повної нової оцінки за критеріями належності, допустимості, достовірності і достатності. Він стверджував, що при здійсненні оцінки доказів у порядку виключного провадження Верховний Суд України вийшов за межі своїх повноважень, встановлених Кримінально-процесуальним кодексом України, а отже не міг вважатися «судом, встановленим законом» у розумінні статті 6 Конвенції.

59. Заявник також скаржився на те, що порядок перегляду його справи, обраний Верховним Судом України, не забезпечував процесуальних гарантій, встановлених підпунктами «а» - «d» пункту 3 статті 6 Конвенції, а правове рішення Верховного Суду України з'явилося несподівано і не дозволило йому скористатися згаданими вище процесуальними правами.

60. Насамкінець, заявник скаржився, що Верховний Суд України неодноразово порушив його право не свідчити проти себе та право на захист, оскільки знову підтвердив його вину на основі доказів, які, відповідно до висновків Суду, були отримані у порушення статті 6 Конвенції (див. вищенаведене рішення у справі «Яременко проти України» (*Yaremenko v. Ukraine*), пункти 79, 88 і 90, а також 27). Зокрема, заявник доводив, що Верховний Суд України поклав в основу визнання його вини покази, які він надав під час відтворення обстановки і обставин події та під час допиту в якості обвинуваченого, незважаючи на те, що ці покази були отримані за тих самих обставин, що й покази, виключені Верховним Судом України з доказової бази (там само).

61. Уряд стверджував, що згідно із законодавством щодо перегляду справи у порядку нагляду Верховний Суд України діяв відповідно до процедури, передбаченої для розгляду скарг у касаційному порядку. Верховний Суд України мав повноваження скасовувати вироки і

рішення нижчестоящих судів та повертати справу на новий судовий розгляд. Такі повноваження, на думку Уряду, означають, що суд касаційної інстанції не має повноважень «оцінювати докази», оскільки така оцінка може здійснюватись тільки під час розгляду справи судом першої інстанції. Уряд знову наголосив, що скорочення доказової бази Верховним Судом України не може вважатися повторною оцінкою доказів з огляду на те, що кожен з цих доказів вже було оцінено під час первинного розгляду справи судом першої інстанції.

62. Уряд також доводив, що Верховний Суд України лише розглянув питання права і відсутність заявника на судовому засіданні не вплинула на його процесуальні права, оскільки національний суд повторно не оцінював докази. Більше того, інтереси заявника під час засідання захищав його представник, а отже було також забезпечено дотримання принципу рівності сторін провадження.

63. Насамкінець, Уряд доводив, що обвинувачення щодо заявника з моменту його засудження у 2001 році не змінилися та що доказову базу було зібрано під час первинного кримінального провадження, в якому заявник брав участь повною мірою, а тому виключне провадження у Верховному Суді України не могло порушити питання дотримання державою прав заявника за підпунктами «а» - «d» пункту 3 статті 6 Конвенції.

2. Оцінка Суду

64. Суд зазначає, що більшість доводів сторін щодо суті справи стосуються питань про те, чи можна вважати розгляд Верховним Судом України справи заявника новим судовим розглядом, та якщо це так, то чи відповідав такий новий судовий розгляд вимогам статті 6 Конвенції. Суд вже дійшов висновку, що розгляд справи Верховним Судом України у порядку виключного провадження стосувався встановлення вини заявника у вчиненні кримінального правопорушення у розумінні статті 6 Конвенції і призвів до повторної оцінки фактів справи, а у підсумку – до нового рішення у справі (див. пункт 56). Тепер Суд розгляне, чи відповідали виключне провадження та ухвалене за його результатами рішення у справі заявника гарантіям статті 6 Конвенції щодо справедливого судового розгляду, зокрема таким як право на мовчання, право на захист та право не свідчити проти себе (відповідні загальні принципи викладено у вищенаведеному рішенні у справі «Яременко проти України» (*Yaremenko v. Ukraine*), пп. 74-77 і 85, з подальшими посиланнями).

65. У зв'язку з цим Суд повторює свої головні висновки із рішення у справі «Яременко проти України» (*Yaremenko v. Ukraine*) (див. пункт 27), а саме що попередні рішення, якими заявника було засуджено за двома епізодами умисних вбивств, ґрунтувались на доказовій базі, отриманій у порушення права заявника на мовчання та його права на

захист, а також за відсутності належного розслідування його тверджень про те, що його визнавальні покази було отримано у незаконний спосіб. Ці висновки стосувались не тільки первинного допиту заявника за відсутності захисника, під час якого він зізнався у вчиненні злочину 1998 року, але й також його наступних схожих визнавальних показів, наданих під час відтворення обстановки і обставин події та подальших допитів. Суд встановив, що після усунення захисника Х. від участі у справі інтереси заявника представляли два інших захисники, але їх послуги мали «символічний характер». Суд також дійшов висновку, що ступінь узгодженості показів заявника та іншого обвинуваченого у справі давали підстави для підозри, що їх версії перебігу подій було ретельно скоординовано та що, незважаючи на це, національні суди використали їх як підставу для визнання заявника винним у вчиненні злочину 1998 року, не зважаючи на те, що він від них відмовився і що вони не підтверджувалися іншими доказами (див. наведене вище рішення у справі «Яременко проти України» (*Yaremenko v. Ukraine*), пункти 79, 88 і 90, а також 27).

66. Незважаючи на ці висновки, Верховний Суд України виключив тільки частину доказів, які, як встановлено, було отримано у порушення прав, гарантованих Конвенцією. Верховний Суд України, задовольнивши подання прокурора (див. пункт 30), вирішив, що первинні визнавальні покази заявника були єдиним порушенням у кримінальній справі щодо нього та що виключення цих доказів не вплине на переконливість решти доказів у справі. На думку Суду, це останнє питання саме по собі вимагає ретельного розгляду доказів у цій справі в межах повного нового розгляду, а не в рамках дуже обмеженого перегляду, здійсненого Верховним Судом України. Суд доходить висновку, що нове рішення, ухвалене у справі заявника, переважною мірою знову ґрунтувалося на тих самих доказах, отриманих у порушення процесуальних прав заявника, та при цьому існували серйозні твердження, які органи влади так і не спростували, що усі визнавальні покази було отримано під примусом, а отже вони були «плодом отруйного дерева» (див., *mutatis mutandis*, рішення у справі «Гефген проти Німеччини» (*Gäfgen v. Germany*) [ВІІ], заява № 22978/05, п. 168, ЕСЧР 2010). Зокрема, як заявник, так і інший підсудний заперечували свою причетність до вчинення злочину 1998 року та скаржились, що визнали свою вину під примусом. Виключення первинних визнавальних показань заявника з переліку доказів істотно підірвало аргумент Верховного Суду України стосовно того, що його визнавальні покази та визнавальні покази іншого підсудного були послідовними і підтверджували одне одного. Більше того, обидва підсудних під час судового розгляду відмовилися від усіх своїх визнавальних показів. Решта доводів, наведених Верховним Судом

України на підтвердження обвинувального вироку щодо заявника, зокрема ґрунтувались на результатах судових експертиз та єдиному речовому доказі (кейсі з ключами), посилення на які, як видається, не було вирішальним для результату провадження. Отже, визнання Верховним Судом України заявника винним здебільшого ґрунтувалось на використанні доказів, отриманих у порушення Конвенції, як було встановлено у попередньому рішенні у справі «Яременко проти України» (*Yaremenko v. Ukraine*).

67. Зважаючи на зазначені вище міркування, Суд вважає, що під час провадження з перегляду справи заявника Верховний Суд України лише закріпив порушення права заявника на справедливий судовий розгляд, його права на захист, права на мовчання та права не свідчити проти себе.

Відповідно, було порушення пункту 1 та підпункту «с» пункту 3 статті 6 Конвенції.

ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 41 КОНВЕНЦІЇ

68. Статтею 41 Конвенції передбачено:

«Якщо Суд визнає факт порушення Конвенції або протоколів до неї і якщо внутрішнє право відповідної Високої Договірної Сторони передбачає лише часткове відшкодування, Суд, у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливу сатисфакцію.»

А. Шкода

69. Заявник вимагав 10 000 євро відшкодування моральної шкоди та вимагав повторного розгляду своєї справи.

70. Уряд вважав, що до компетенції Суду не належить розгляд зазначеного екстраординарного провадження, або, як наслідок, питання щодо будь-яких страждань, яких заявник зазнав внаслідок такого провадження.

71. Суд зазначає, що коли особу було засуджено судом за результатами судового розгляду, який не відповідав вимогам Конвенції щодо справедливості, належним способом виправлення такого порушення може в принципі бути новий розгляд, перегляд або відновлення провадження за вимогою заявника (див., наприклад, рішення у справі «Леонід Лазаренко проти України» (*Leonid Lazarenko v. Ukraine*), заява № 22313/04, п. 65, від 28 жовтня 2010 року). У цій справі зазначене судове провадження стосувалося повторного розгляду кримінальної справи щодо заявника на підставі рішення Суду, ухваленого на користь заявника. Проте, як було встановлено вище, такий повторний розгляд не відповідає вимогам статті 6 Конвенції. За таких обставин Суд вважає, що встановлення порушення не становить

належну справедливу сатисфакцію згідно зі статтею 41 Конвенції за моральну шкоду, якої зазнав заявник. Ухвалюючи рішення на засадах справедливості, Суд присуджує заявнику 5 000 євро відшкодування за цим пунктом.

72. Більше того, можливість повторного розгляду справи, як це передбачено законодавством України, залишається доступною для заявника у разі подання ним відповідної заяви. При такому повторному розгляді мають бути дотримані матеріальні та процесуальні гарантії, закріплені у статті 6 Конвенції, та повністю враховані висновки Суду у цій справі та у вищенаведеному рішенні у справі «Яременко проти України» (*Yaremenko v. Ukraine*).

В. Судові та інші витрати

73. Заявник також вимагав 4 032 євро компенсації судових та інших витрат, понесених під час провадження у національних судах, та 6 720 євро – понесених під час провадження у Суді.

74. Уряд вважав судові та інші витрати, понесені під час провадження у національних судах, такими, що не стосуються цієї справи, оскільки вони були пов'язані з відшкодуванням за раніше встановлені порушення. Водночас Уряд стверджував, що сума, яка вимагається за представництво інтересів заявника у Суді, є надмірною. Уряд вважав, що вимоги за цим пунктом також слід відхилити.

75. Згідно з практикою Суду заявник має право на компенсацію судових та інших витрат, лише якщо буде доведено, що такі витрати були фактичними і неминучими, а їх розмір – обґрунтованим. У цій справі, зважаючи на наявні у нього документи та вищезазначені критерії, а також надану заявнику юридичну допомогу, Суд вважає за належне присудити заявнику 5 000 євро, що включають в себе компенсацію усіх судових та інших витрат.

С. Пеня

76. Суд вважає за належне призначити пеню на підставі граничної позичкової ставки Європейського центрального банку, до якої має бути додано три відсоткові пункти.

ЗА ЦИХ ПІДСТАВ СУД ОДНОГОЛОСНО

1. *Оголошує* решту скарг у заяві прийнятними;
2. *Постановляє*, що було порушення пунктів 1 та 3 статті 6 Конвенції;

3. *Постановляє, що:*

(а) упродовж трьох місяців з дати, коли це рішення набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції, держава-відповідач повинна сплатити заявникові нижченаведені суми, які мають бути конвертованими у валюту держави-відповідача за курсом на день здійснення платежу:

(і) 5000 (п'ять тисяч) євро відшкодування моральної шкоди та додатково суму будь-яких податків, що можуть нараховуватися;

(іі) 5000 (п'ять тисяч) євро компенсації судових та інших витрат та додатково суму будь-яких податків, що можуть нараховуватися;

(b) із закінченням зазначеного тримісячного строку до остаточного розрахунку на вищезазначені суми нараховуватиметься простий відсоток (*simple interest*) у розмірі граничної позичкової ставки Європейського центрального банку, яка діятиме в період несплати і до якої має бути додано три відсоткові пункти;

4. *Відхиляє* решту вимог заявника щодо справедливої сатисфакції.

Учинено англійською мовою та повідомлено письмово 30 квітня 2015 року відповідно до пунктів 2 та 3 Правила 77 Регламенту Суду.

Клаудія Вестердік
(*Claudia Westerdiek*)
Секретар

Марк Віллігер
(*Mark Villiger*)
Голова